

sında bulunan seksen-doksan beyitlik *Dâsîtan-ı İbrâhim aleyhi's-selâm*'dir.

Ahlâk kitabı sayılabilecek bazı manzum eserlerde de Hz. İbrâhim'le ilgili bilgiler mevcuttur. Bunların arasında bilhassa *Meşnevî*'yi zikretmek gerekir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hz. İbrâhim kıssasına *Meşnevî*'de çok çeşitli çağırımlarla sık sık yönelmiş, bazı olayları ibret verici taraflarını öne çıkararak tasavvufi yorumlarla zenginleştirmiştir (Gölpınarlı, II, 23, 45-50). *Muhammediyye* (s. 71) ve *Envârü'l-âşıkîn* (s. 58-69) gibi eserlerle *Menâzil-i Hac* ve *Menâsik-i Hac*'lar yanında Mekke ve Kâbe hakkında yazılmış bazı didaktik eserleri, Ahmed Fakih'in *Kitâbü Evsâfî mesâcidi's-şerife*'siyle (s. 36-40) Gubârî Abdurrahman'ın *Kâ'benâme*'sini de bu grupta saymak gerekir.

Hilye-i enbiyâ türünde kaleme alınan dört eserin hepsinde Hz. İbrâhim tasvifine yer verilmiştir. Bekâyî mahlaslı Dursunzâde Abdülbâki Efendi'nin *Hilyetü'l-enbiyâ ve Hilye-i Çehâryâr-i Güzîn* adlı manzum eserindeki (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 309) yirmi sekiz, Neşâtî Ahmed Dede'nin *Hilye-i Enbiyâ*'sındaki (İstanbul 1293) on dört ve Nûri mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınan *Hilye-i Peygamberân*'daki (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1715/5) on dört peygamberden biri Hz. İbrâhim'dir. Tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan (Emanet Hazinesi, nr. 1181) müellifi meçhul, her sayfası müstakim levha halinde tertip edilmiş manzum - mensur *Hilye-i Peygamberân*'da ona da bir sayfa tahsis edilmiştir. Fuzûlî, *Hadikatü's-suadâ* adlı maktelinde "Fasl-ı İbtîlâ-yı Halîlullah aleyhi's-selâm" başlığı altında Hz. İbrâhim'e bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümün dikkat çekici bir yanı, konunun bazı çağırımlarla Kerbelâ Vak'ası'na ustaca bağlanmış olmasıdır (s. 34-44).

Hz. İbrâhim hakkında ilâhi türünde manzumeler de kaleme alınıp bestelenmiştir. *Mekke İlâhisi* adlı müellifi bilinmeyen matbu bir risâlede yer alan Kâbe ve kurban ilâhilerinde Hz. İbrâhim'in hem şahsından hem Kâbe'yi inşa etmesinden hem de makâm-ı İbrâhim'den bahsedilmektedir. Hac ve Kâbe ilâhileri olarak gruplandırılan bu eserlerde onunla ilgili beyit ve dörtlükler bulunmaktadır. Son yıllarda da bazı yeni ilâhilerin bestelendiği görülmektedir (Kürkçüoğlu, tür.yer.).

Divanlarda yer alan çeşitli manzumelerde Hz. İbrâhim'den sıkça bahsedilmiştir. Şairler onu ve başından geçen olayları bir remiz olarak kabul ettiklerinden an-

latmak istediklerini Hz. İbrâhim hakkında teşekkül etmiş mazmunlar aracılığıyla ortaya koymuşlar, telmih, teşbih gibi söz sanatlarından da faydalanarak ifadelerini kuvvetlendirme yoluna gitmişlerdir. Hz. İbrâhim edebî eserlerde babasına nisbetle İbrâhim-i Âzer, İbn Âzer, Halîl, Halîlullah, Halîlürrahmân, Halîl-i Akdes adlarıyla da anılmıştır. Bu kitaplarda Nemrûd'un hizmetinde bulunan ve put ustası olarak tanınan babası Âzer, hanımları Hâcer ve Sâre, oğlu İsmâil, Cebrâil ve mücadele ettiği Nemrûd'a da yer verilmiştir. Ayrıca doğumu ve doğumuyla ilgili olaylar, eşini ve çocuğunu Mekke'de bırakması, Allah'ın emri üzerine oğluyla birlikte Kâbe'yi inşa etmesi, putları kırması, yıldızlarla alâkası, duaları, oğlu İsmâil'i kurban etmeye teşebbüsü sebebiyle kurban ve sünnet olmayı başlatan kişi olması, mancınıklı ateşe atılması (mancınık, ateş), ateşin onu yakmaması (nâr-nur), düştüğü yerin cennet bahçelerinden bir gül bahçesi haline dönüşmesi ve oradan soğuk bir su kaynaması (âteş-âb), burada bir göl meydana gelmesi (cennet-cenhennem) gibi motifler telmih yoluyla zikredilmiştir.

Hz. İbrâhim'in yürüttüğü tevhid mücadelesi (dîn-i İbrâhim-Hanîflik), Allah'a teslimiyeti, azmi, sebatı ve kararlılığı, zekâsı, sofrası (Halil İbrâhim sofrası), bereketi (Halil İbrâhim bereketi), misafirperverliği, seyahatleri, aile hayatı ve bu konudaki tavsiyeleri dinî, ahlâkî, tasavvufî ve edebî eserlerde geniş yer bulmuş, özellikle tevhid inancı tevhidlere, dua ve niyazları münacaatlara, kurbanla ilgili olaylar kurban bayramını konu alan ıydiyyelere, diğer birçok özelliği de ilâhi, devriye ve duraklara malzeme oluşturmuştur.

Divan şiirinde âşık aşk ateşine yanması, aşkı uğruna çeşitli eziyetlere katlanması, sevdiği için canını feda etmekten çekinmemesi bakımından Hz. İbrâhim'e benzetilmiştir. Azmi'nin, "Halîlim sûz-ı aşkı âteş-i aşka düşenden sor / Bir oddan pîrehendir anı başından geçenden sor" beytiyle İvazzâde Atâî'nin, "Dil Halîl olalı yâre yeri âteş oldu / Çekemez aşktan el derd ü belâkeş oldu" mısraları bu anlayışın bir ifadesidir. Ayrıca sevgilinin çeşitli organlarıyla Hz. İbrâhim arasında bir bağ kurulmuştur. Güzeli'nin yanakları Raşşânî'nin, "Kızarmış terleyip ruhsârın ey meh tâb göstermiş / Halîl-âşâ cemâlin âteş içre âb göstermiş" beytinde olduğu gibi ateşe, zülfü ve kaşısı ise bu ateş üzerine kurulmuş bir idam sehпасına yahut mancınığa benzetilmiş ve buna "siyâsetgâh-ı

İbrâhim" denilmiştir. Diğer taraftan sevgilinin kirpikleri de oğlunu kurban etmek için eline bıçak alan Hz. İbrâhim'e teşbih edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Fakih, *Kitâbü Evsâfî mesâcidi's-şerife* (haz. Hasibe Mazıoğlu), Ankara 1974, s. 36-40; Rabgûzî, *Kıyasü'l-enbiyâ* (nşr. Aysu Ata), Ankara 1997, I, 52-78; a.e.: *Al-Rabghûzî the Stories of the Prophets* (nşr. ve trc. H. E. Boeschoten v.dğr.), Leiden 1995, I, 75-123; Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediyye*, İstanbul 1289, s. 71; Ahmed Bican, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul, ts., s. 58-69; Fuzûlî, *Hadikatü's-süedâ* (haz. Şeyma Güngör), Ankara 1987, s. 34-44; *Hikâye-i Mevlidî'n-nebî*, İstanbul 1313; *Mekke İlâhisi*, İstanbul 1318, s. 7, 12; Ali Nihat Tarlan, *Divan Edebiyatında Tevhidler*, İstanbul 1936, III, 65-66; IV, 45, 48; a.mlf., *Şeşhi Divanını Tetkik*, İstanbul 1964, s. 252; Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1984, s. 110-112; TCYK, s. 348-353; Abdülkadir Karahan, "XV. Yüzyıl Osmanlı Dînî Edebiyatında Mesnevîler ve Abdülvâsî Çelebi'nin Halilnâmesi", *Estratto dagli atti del III congresso di studia arabi e Islamici* (Revello 1966), Napoli 1967, s. 17-424; Hüseyin Nihal Atsız, *Âli Bibliyografyası*, İstanbul 1968, s. 15-16; Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s. 149, 202-208; Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 24-25; E. Kemal Eyyüboğlu, *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1975, II, 34, Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, İstanbul 1985, II, 23, 45-50; ayrıca bk. İndeks; Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı Tahlili*, Ankara 1987, s. 63, 231, 240; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mîrâc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 162; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 478-481; M. Nejat Sefercioğlu, *Nevî Divanı'nun Tahlili*, Ankara 1990, s. 28; Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1992, s. 214-216; Sabri Kürkçüoğlu, *Hz. İbrahim Konulu Yeni Besteler*, Gaziantep 1992, tür.yer.; İsmet Cemiloğlu, *14. Yüzyıla Ait Bir Kıyas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*, Ankara 1994, s. XIV-XV, 150-162; H. İbrahim Şener, "Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyası", *DÜİFD*, I (1983), s. 293-294; İsmail Kara, "İbrahim", *TDEA*, IV, 320-322; Günay Kut, "Abdülvâsî Çelebi", *DİA*, I, 283-284; Mustafa Uzun, "Hilye", a.e., XVIII, 46.

MUSTAFA UZUN

İBRÂHİM

(إبراهيم)

İbrâhim b. Muhammed
(ö. 10/632 [?])

Hiz. Peygamber'in
küçük yaşta ölen oğlu.

Zilhicce 8'de (Mart 630), sonraları Meşrebetü İbrâhim diye anılacak olan Medine yakınlarındaki Kuf bölgesinde doğdu. Resûl-i Ekrem'in câriyesi Mâriye'den olma çocuğudur. İbrâhim'in ebeliğini yapan ensardan Ümmü Râfi'in kocası Ebû

Râfî' doğumu Hz. Peygamber'e müjdeledi. Bu habere çok sevinen Resûlullah ona bir köle hediye etti, İbrâhîm'in annesini hürriyetine kavuşturduğunu söyledi ve yanındakilere, "Bu gece bir oğlum oldu, ona atam İbrâhîm'in adını verdim" dedi (Müslim, "Fezâ'il", 62). Bu ismin, Cebrâ'il'in Hz. Peygamber'i "İbrâhîm'in babası" diye selâmlamasından dolayı (İbn Sa'd, I, 135) doğumun yedinci gününde verildiği, aynı gün İbrâhîm için akika kurbanı kesildiği, bebeğin saçları Ebû Hind tarafından kesildikten sonra tartılarak ağırlığı kadar gümüşün sadaka olarak dağıtıldığı rivayet edilmiştir. Geleneğe uyularak İbrâhîm, çok sayıdaki isteklinin arasından tercih edilen sütanne Ümmü Bürde Havle bint Münzir'e verildi ve kendisine bir hurmalıklıkla Resûl-i Ekrem'e ait bir miktar koyun ve devenin sütleri tahsis edildi. Hz. Peygamber'in bir câriyeden çocuğu olmasının ve bebeğe gösterdiği büyük ilginin diğer hanımları arasında kıskançlığa yol açtığı belirtilmiştir (Belâzürî, II, 87). On yedi veya on sekiz aylıkken İbrâhîm'in hastalanması üzerine Resûlullah, Abdurrahman b. Avf ile birlikte Ümmü Bürde'nin evine gitti ve çocuğu kucağına aldı, bir müddet sonra da İbrâhîm öldü. Aynı gün güneş tutulmuş, bu olayla oğlunun ölümü arasında irtibat kuranlar olduğunu gören Resûl-i Ekrem güneşle ayın bir kişinin ölümü için tutulmayacağını belirtmiştir (Buhârî, "Küsûf", I, 15, 17; Müslim, "Küsûf", 10, 23, 29). Kaynaklarda, İbrâhîm'in 10. yılın Rebîülevvelinde (Haziran 631) veya Ramazan ayında (Aralık 631) vefat ettiği kaydedilmekle birlikte, Hz. Peygamber hayatta iken meydana gelen ve Medine'den gözlenebilen iki güneş tutulmasından bu yıl içinde gerçekleşen tarihi 29 Şevval 10 (28 Ocak 632) olarak hesaplandığına göre (Apaydın, s. 96) İbrâhîm bu tarihte ölmüş olmalıdır. Caetani ise o tarihte Medine'den gözlenebilecek bir güneş tutulması olmadığını, yedi ay sonra meydana gelen tutulma ile İbrâhîm'in ölümü arasında sonraları ilişki kurulduğunu ileri sürmüştür (*İslâm Tarihi*, VII, 10). Bu husustaki görüşleri değerlendiren Babanzâde Ahmed Naim de İbrâhîm'in doğumu, ölümü ve ne kadar yaşadığı konusundaki rivayetlerin ihtilâflı olduğunu söylemektedir (*Tecrid Tercemesi*, III, 328).

İbrâhîm'in ölümü vesilesiyle Resûlullah üzüntülerini belirten bir konuşma yaptı (Buhârî, "Cenâ'iz", 44; Müslim, "Fezâ'il", 62); ardından Fazl b. Abbas b. Abdülmutilib cenazeyi yıkadı ve Üsâme b. Zeyd

ile birlikte kabre indirdi. Cenazeyi Ümmü Bürde'nin yıkadığı da rivayet edilmiştir (Belâzürî, II, 88; İbn Abdülber, I, 46). Cenaze namazı kılınıp kılınmadığı hususunda ihtilâf bulunmakla beraber İbn Abdülber kılınmadığı yönündeki rivayetin sahil olduğunu belirtmiş (*a.g.e.*, I, 45), Nevevî de ulemânın çoğunluğunun cenaze namazını Hz. Peygamber'in kıldırıldığı görüşünde olduğunu kaydetmiştir (*Tehzîb*, I, 103). Cennetü'l-bakî'a defnedilen İbrâhîm kabre konulurken mezarın kenarına oturan Resûl-i Ekrem su isteyerek kabrin üzerine serpmiş ve yakınında duran bir taşı da baş ucuna dikmiştir (Belâzürî, II, 88). İbrâhîm'in küçükkken vefat etmesini Resûlullah'ın son peygamber olduğuna işaret sayanlar ve eğer yaşasaydı onun da risâletle görevlendirilmesi gerekeceğini ileri sürenler olmuşsa da İbn Hacer, bu var sayımları Câhiliye dönemi inançlarını yansıtan değerlendirmeler olarak nitelendirmiştir (*el-İşâbe*, I, 94).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 8, "Küsûf", 1, 15, 17, "Cenâ'iz", 44, 92; Müslim, "Küsûf", 10, 23, 29, "Fezâ'il", 62, 63; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 251-252; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 191, 192; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 135-144; VIII, 212, 214-215; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 53, 76, 98, 429; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), II, 85-90; Ya'kübî, *Târîh*, II, 87; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, I, 38, 41-46; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 38-40; Nevevî, *Tehzîb*, I, 102-103; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XVIII, 208-211; İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnü'l-eşer* (nşr. Muhammed el-İdû'l-Hatrâvî -Muhyiddin Müstû), Medine 1413/1992, II, 291; Safedî, *el-Vâfi*, I, 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 374-375; V, 303-305; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 93-95; *Tecrid Tercemesi*, III, 328-329; IV, 430-433; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, Kahire 1283, I, 271-272; II, 3; Nüreddin el-Halebî, *İnsânü'l-'uyûn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), III, 393-399; Zürkânî, *Şerḥu'l-Mevâhib*, Beyrut 1393/1973, III, 210-216; Şiblî Nu'mânî, *İslâm Tarihi: Asr-ı Saâdet* (trc. Ömer Rıza [Doğrul]), İstanbul 1928, II, 1052-1053; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1925, VI, 136-137; VII, 7-10; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VIII, 565-568; X, 16-19; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 2-3; Mehmet Apaydın, *Resûlullah'ın Günlüğü*, İstanbul 1995, s. 96.

ASRİ ÇUBUKÇU

İBRÂHİM

(إبراهيم)

(ö. 1058/1648)

Osmanlı padişahı
(1640-1648).

I. Ahmed'in saltanat makamına çıkmış üç oğlunun sonuncusu olup 12 Şevval 1024'te (4 Kasım 1615) doğdu. Annesi Kösem Mahpeyker Sultan'dır. Tahta geçti-

ğinde yirmi beş yaşında olan İbrâhîm'in şehzadelik yılları Osmanlı sarayının en karışık dönemine rastlar. Babasının genç yaşta vefatından sonra padişah olan amcası Mustafa'nın (I.) akli dengesizliğinin beraberinde getirdiği bunalım yılları, ağabeyi II. Osman'ın tahttan indirilip feci şekilde katli, diğer ağabeyi IV. Murad'ın saltanatının ilk on yılında karşı karşıya kaldığı sıkıntılar ve idareyi tam anlamıyla ele aldıktan sonra da başvurduğu son derece sert ve kanlı tedbirler, daha çocukluk ve gençlik döneminde iç dünyasını derinden etkiledi. Bu zor yıllarda şahit olduğu hadiseler, karşı karşıya kaldığı ölüm tehlikesi, oldukça hassas bir yapıya sahip bulunduğu anlaşılan İbrâhîm'in ruhi dengesini sarstı. Özellikle IV. Murad'ın saltanatı sırasında kardeşleri Bayezid ve Süleyman'ı boğdurması (Ağustos 1632), ardından Bağdat Seferi'ne çıkarken hayatta kalan ana-baba bir iki kardeşinden Kasım'ı bir dedikodu sonucu idam ettirmesiyle (1637) sıranın kendisine geleceği endişesi sinirlerinin daha da bozulmasına yol açtı. Ancak IV. Murad'ın oğullarının çok küçük yaşta ölmüş olmaları sebebiyle hânedanın yegâne vârisi haline gelmesi, padişahın hastalığının da tedavi edilemez bir durumda bulunup hayatından ümit kesilmesi, ona muhtemelen aklından bile geçirmediği saltanatın yolunu açmakta

Sultan İbrâhîm (*Silsilenâme-i Osmâniyye*, IÜ Ktp., nr. 9366, vr. 24*)

